

KECSKÉS ANDRÁS

SZŐNYI BENJÁMIN ISTENNEK TROMBITÁJA CÍMŰ ÉNEKESKÖNYVÉNEK VERSFORMÁI

Ütemhangsúlyos szakaszmértékek a versújító hagyományteremtés folyamatában

„Molnár Albert verseiben olyan magyar ütemfigurák vannak, amelyekkel a tizenkilencedik század költői sosem próbálkoztak” – állapította meg Németh László a *Zsoltárkönyv* ritmikájáról szóló esszéjében, 1928-ban.¹ Úgy vélte, „ha valakiben van fantázia, hogy a dolgokat gyöngéikből kihántva lássa, Szenci Molnár Albert zsoltáiraiban a magyar vers géniuszához tapint”.² Ugyanő 1940-ben, az új magyar református énekeskönyv ügyében elhangzott előadásában³ irodalomtörténeti összefüggésbe ágyazva beszélt arról, hogy „Ady költészete sosem lett volna az, ami, ha gyerekkora zsoltárai nyelvét és ritmusát meg nem kötik és föl nem szabadítják”.⁴ Bár „ritmikai leleménye nem lesz Adyig senkinek nagyobb”, a Molnár Albert nyomába lépő, egymást követő „dicséretíró nemzedékek” törekvése mégis „milliókat tartott meg abban, amit az ezek haladásnak tartottak elfeledni”. A magyar köntösbe öltöztetett zsoltárok „a magyar lírából már-már kiütő, bizarr szerkezetű strófákban hangzanak, melyek sokféle sorfajtajukat a francia költőkön kívül a francia néma „e”-nek is köszönhetik”. Az utódokat ez sem zavarja: „örülnek, ha a maguk szavaiból és a maguk áhítatából tudják a Molnár Albert zsoltárát újból felépíteni, ... szív és fül boldog hagyományát” követve.⁵ Molnár Alberttről és „iskolájáról” (többek között Szőnyi Benjáminról is) szólva a protestáns énekszerzésnek ezt a jellegzetes vonulatát „konzervatív színészelt ... félirodalmi áramlatként” jellemezte Kerékgyártó Elemér.⁶ Áttekintést adott a zsoltárszövegekben megvalósuló szakaszmértékekről („strófákról”) is, igaz, a rímszerkezetet figyelmen kívül hagyva.⁷ Gáldi László – Szenci Molnár Albert zsoltárverséről értekezve – nem annyira a strófák felépítését, mint inkább a változatos sortípusokat vizsgálta és rendszerezte, új szempontként vetve fel a *szimultán* sorértelmezések lehetőségét.⁸

Az *énekoers* a 17. század végéig uralkodó szövegformája volt a magyar költészetnek. Az énekszövegek költészettani jellegét, hangvételét az énekelt (esetenként hangszerrel kísért) előadásmód mint közléshelyzet határozta meg, versmértékét, ritmikai sajátosságait pedig a választott (a „nótajelzésben” kinyilvánított)

¹ NÉMETH László, *Molnár Albert zsoltárai és ritmikájuk*. Protestáns Szemle, 1928. 82–88. Kötetben: *Az én katedrám. Tanulmányok*. Bp., Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969. 96.

² Uo. 9.

³ NÉMETH László, *A református énekeskönyv* [1940]. In *Az én katedrám*, Bp., 1969. 105–115.

⁴ Uo. 107.

⁵ Uo. 111. és 107.

⁶ KERÉKGYÁRTÓ Elemér, *Szenci Molnár Albert zsoltárai magyar vers-történeti szempontból*. Bp., 1941. 79.

⁷ Uo. 27–28.

⁸ GÁLDI László, *Szenci Molnár Albert zsoltárverse*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1958. 131. (Irodalomtörténeti Füzetek, 18.) A sortípusok táblázata, 13–15. A zsoltárversre vonatkozó szakirodalmi előzményekből l. még FARKAS Lajos, *Az énekeskönyv reformja zenészeti szempontból*. Protestáns Szemle 1895. 1–77. és 137–190.; HALMY Ferenc, *A magyar zsoltárformák francia előzményei*. Bp., 1939. (Bibliothèque de l'Institut Français à l'Université de Budapest.)

dallamminta. A 18. század zsolotárkövető református énekszerzői – különösen a legtermékenyebb, legnagyobb hatású dicséretírók, mint Ráday Pál, Losonczi István, Szőnyi Benjámín⁹ – ennek a költői hagyománynak a folyamatos továbbélését biztosították egy olyan korszakban, amikor az egyházi, felekezeti szempontból nem kifejezetten elkötelezett költészet fokozatosan elszakadt a „nótajelzés” költőiségeitől.

A magyar *versújítás* korának kezdetét általános értelemben a 18. század második felére, jelképesen pedig Molnár János programadó nyilatkozatának, a *Bévezető levélnek* megjelenési évére, 1760-ra tehetjük.¹⁰ A versújító törekvések azoknak a hagyományteremtő szellemi folyamatoknak a szerves részét képezik, amelyek során kialakult a magyar szépirodalom (a *poézis*, a *szépliteratúra*) szöveg- és közlésformáinak, műfajainak, kifejezőmódjainak színskálája és eszköztársa. A magyar verselés története szempontjából ez elsősorban a *szövegvers*nek az énekversből való elkülönülését, a hazai költészet három alapvető mértékrendszerének önállósulását, egyenértékűvé válását és elterjedését jelentette. Az *énekvers* a szellemi élet néhány szűkebben körülhatárolt területére (egyes társadalmi csoportok, közösségek, egyházak életébe) szorult vissza mint az *alkalmazott költészet* kifejezési formája.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy – Németh László idézett szavaival – „a szív és fül boldog hagyománya”, melyet a protestáns énekszerzők legjobbjai oly hűséges odaadással követtek, akarva-akaratlanul is *költészet* síkján is érvényesült, esetenként sajátosan szépirodalmi, *esztétikai értékeket* is létrehívott. Szőnyi Benjámín például – akinek munkásságára halála 200. évfordulója alkalmából egy Hódmezővásárhelyen rendezett tudományos konferencia irányította rá a figyelmet¹¹ – bár mindvégig következetesen megjelölte énekszövegeinek dallammintáját, az éneklést korántsem csupán hagyományos istentiszteleti formának tekintette. A lelki odaszánás, a vallásos áhítat, amely e szövegek legszebb részleteiben költői módon is kifejeződik, az Isten és ember közötti személyes, bensőséges viszony megnyilvánulása, így tehát – az irodalom felől értelmezve – esztétikai célú és tartalmú *lírai közlésformát* feltételez. Szőnyi Benjámín *Introitus* címet viselő *Elöl-járó éneke* szerint (*Szentek hegedűje*, 1762) „Az ének sok bút elhajt, | Tűrhetővé tész nagy bajt, | Háborus lelket csendesít, | Keserű szívet édesít”. Ugyanez – ugyanott – még tömörebb fogalmazásban: „Ideje az Éneklésnek, | A Kegyelem ideje”.

Szőnyi Benjámín (1717–1794) énekszerzői munkásságát egészében véve lírai jellegű, szépirodalmi igénnyel megformált *alkalmazott költészet*nek tekinthetjük, melynek tartalmát elsődlegesen bibliai hivatkozások, felekezeti hitelvek, vallási ismeretek és erkölcsi tanítások képezik. Az egyes énekek formai szövetén ugyanakkor újra és újra átüt a lírai közlésformára jellemző személyesség, életszerűség, az önfeltárás és az önkifejezés belső igénye, a kor szóhasználata szerint értelmezett „poézis”, mely bizonyíthatóan a *költészet* eszköztárának tudatos és helyenként

⁹ RÁDAY PÁL, *Lelki hódolás, avagy az igaz keresztényhez illő buzgó imádságok istenes új énekekkel*. Debrecen, 1715.; HÁNYOKI LOSONCZI ISTVÁN, *Éneklésben tanuló mester*. Pozsony, 1754.; SZŐNYI BENJÁMIN, *Szentek hegedűje*. Kolozsvár, 1762. A legnépszerűbb énekgyűjtemények több, fokozatosan bővülő kiadásban láttak napvilágot.

¹⁰ MOLNÁR JÁNOS, *A régi jeles épületekről*. Nagyszombat, 1760. *Bévezető levél*. Bővebben l. KECSKÉS ANDRÁS, *A magyar verselméleti gondolkodás története. A kezdetektől 1898-ig*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1991. 133.

¹¹ „Szőnyi Benjámín és kora”. 1794–1994. Tudományos konferencia. Hódmezővásárhely, 1994. október 22-én. Ott elhangzott előadásom kibővített szövege, *Szőnyi Benjámín énekszövegeinek ritmikája* címmel megjelenés előtt áll a konferencia anyagában.

meglepően választékos felhasználása által érvényesül. E célt szolgálják a barokkos színezetű, néhol szinte túlbujánzó retorikai formák és fordulatok csakúgy, mint a kiválasztott dallammintához igazodó, de soronként meglehetősen nagy szabadsággal kezelt *versmértékek*.

Mínthogy a protestáns énekköltészet nem (vagy alig) élt a szótagok hajlításának és a dallamhangok aprózásának prozódiai lehetőségével, a szövegekben következetesen érvényesül a *szótagszámtartó dallamkövetés* elve. Mind Szenci Molnár „franciai nótákra” írott zsolttárai, mind Szőnyi Benjámín nagyrészt ugyanezeket a dallamokat alapul vevő énekei pontosan követik az eredeti szótagszámot, beleértve a francia lejtő sorzárlatok (*rimés féminines*) „néma” e-jének önálló dallamhangját. Ugyanez a formahűség érvényesül az énekelt versszakok (*strófák*, a korabeli szóhasználat szerint „versek”) és a rímelő verssorok („ritmusok”) változatosságát illetően is. Molnár *Psalterium Ungaricum*-ában (1607) „az zsolttárok százharminc különböző nótákra vadnak, és majd megannyi az versek nemei”¹², Szőnyi Benjámín saját, egyszerezős énekeskönyvének, a *Szentelek hegedűjének* 1784-es, bővített kiadásában pedig a 210 énekszöveg 112 különböző „nótára” énekelhető, és ezek 91 – sorszerkezetben vagy legalább rímképletben különböző – szakaszmértéket képviselnek.

Molnár Albertnek és követőinek zsolttárversére ugyanakkor az is jellemző, hogy benne a versforma dallamtól független, *szövegritmikai tényezői* sem a zenei dallamritmust, sem az eredeti nyelv ritmuselvén alapuló versmértéket nem hordozzák felismerhető következetességgel. Ez a kétségtelen tény mindmáig súlyos zavarokat okoz a protestáns gyülekezeti éneklésben. Pedig – mint Németh László teljes joggal állította – a zsolttárfordítások verssorainak *van* érzékelhető, nagyon is jellegzetes szövegritmusa. Nem felel meg ez a szövegritmus sem a latin időmértékes, sem a német hangsúlyváltó verslábak lejtésének, sőt még a miénkhez hasonlóan szólamtagoláson alapuló, de véghangsúlyos francia ütemek rendjének sem. A szólamtagoló elvű, zömmel *élhangsúlyos* ütemrendet érvényesítő régi magyar költészet eredeti formakészletétől viszont egyáltalán nem idegen a zsolttárversek ritmikája, csak éppen jóval gazdagabb és változatosabb.

A *szólamtagolás* és a *szólamnyomaték* mondatszerkezeti elvén alapul a magyar *ütemhangsúlyos verselés* értelmezésének az a verselméleti irányzata, amely – Arany János sejtéséből kibontakozva – elsődlegesen nyelvi (mondattani és hangtani) magyarázatot ad a legrégebb, minden fennmaradt írott emlékünknél korábbi eredetű magyar versrendszer jelenségeire. Ennek lényege a jelentésükben és hangzásukban is viszonylag zárt egységet alkotó szavak vagy szócsoportok, a *szólamok* elkülönülése és tagolódása. A szólam kezdetét – a beszélt nyelvben és a versben is – az első tartalmas szó első szótagjára eső *főnyomaték*, *hangsúly* jelzi. (Alapvetően más jelenség ez, mint több ismert európai nyelv jelentésmegkülönböztető *szóhangsúlya*.) Egy viszonylag rövid (legfeljebb 4–5 szótagnyi terjedelmű) szólam önálló *ütemet* alkot. Az ennél hosszabb (de legfeljebb 8–9 szótagnyi terjedelmű) szólamok viszont egy belső, nem feltétlenül szóhatárra eső *ritmikai melléknomaték* által hangzásukban ketté osztoznak, *ütempárt* képeznek. Ha egy sor hosszabb, mint egy ütempár, a benne érvényesülő mondatszerkezeti megszakítás (beszédszünet) még érzékletesebb módon tagolja. Ez a *sormetszet*, mely az egymást követő sorok meghatározott pontján sorozatosan ismétlődve kevésbé éles formában, akár puszta szóközzel is megvalósulhat. A szólamokból alakult versütemek abban is hason-

¹² SZENCI MOLNÁR Albert, *Psalterium Ungaricum* [Herbom, 1607]. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984. 13.

lítanak a zenei ütemekhez, hogy kimondásuk időtartama némileg igazodik egymáshoz. Az egyetlen ütemből vagy egyetlen ütempárból álló verssorokat *elemi soroknak* tekinthetjük. A *metszetes sorokban* egy ütempárhoz még legalább egy ütem csatlakozik. A még ezeknél is terjedelmesebb *nagysorokban* (például a 6||6||7 szerkezetű Balassi-sorban) két sormetszet hallható.¹³

A magyar ütemhangsúlyos versrendszer formakészletét olyan táblázatba foglalhatjuk, amely feltűnteti a költészetünkben előforduló (vagy valószínűsíthető) ütemek és ütempárok szótagszám szerinti eloszlását, valamint a metszetes sorok és a nagysorok szerkezetét, vastagabb számmal kiemelve az arány- és ritmusérzékünknek leginkább megfelelő *természetes*, épp ezért viszonylag gyakori változatokat. A táblázatba foglalt egységek első tagját a bal oldali, függőleges számoszlop határozza meg, második tagját pedig a vízszintes kiterjedésű számsor. Elméletileg a táblázat minden rovata „kitölthető”, a költői gyakorlat azonban – történeti vagy esztétikai szempontból jellemző módon és mértékben – mintegy „válogat” a felkínált lehetőségek közül. Más a régebbi századok metrikai „színképe”, mint a későbbieké, ezen belül is más-más képet mutat az egyes szerzők (például az itt vizsgált Szőnyi Benjámint) formakészlete.

A magyar ütemhangsúlyos versrendszer formakészlete

ELEMI SOROK:								
Ütemek:	1	2	3	4	5	szótag		
Ütempárok:								
	1	2	3	4	5			
5		5 2	5 3	5 4				
4	4 1	4 2	4 3	4 4	4 5			
3	3 1	3 2	3 3	3 4	3 5			
2		2 2	2 3	2 4				
1								
METSZETES SOROK:								
	1	2	3	4	5	6	7	8
8			8 3	8 4	8 5	8 6	8 7	8 8
7			7 3	7 4	7 5	7 6	7 7	7 8
6			6 3	6 4	6 5	6 6	6 7	6 8
5			5 3	5 4	5 5	5 6	5 7	5 8
4				4 4	4 5	4 6	4 7	4 8
3						3 6		
NAGYSOROK:								
	1	2	3	4	5	6	7	8
6 6				6 6 4		6 6 6	6 6 7	
6 4						6 4 6		
5 5					5 5 5	5 5 6		
4 4				4 4 4		4 4 6		

¹³ Részletesebben l. KECSKÉS András, *A magyar ütemhangsúlyos verselés*. Irodalomtörténet, 1984. 334–363.

A régi magyar énekvers hagyományában e lehetséges sortípusoknak csupán egy kis hányada szerepelt. Az elemi sorok közül gyakori volt a *nyolcas* (mind felező, 4|4-es, mind 5|3 osztású, felemás változatban), előfordult a soralkotó *hatos* és *hetes* ütempár is. A metszetes sorok közül gyakoriságával messze kiemelkedett a *felező tizenkettős* (6||6). Megszóltak a régi magyar énekek strófáiban a *felező tízesek* (5||5), valamint még néhány további *négyes*, *ötös*, *hatos* és *nyolcas alapú* metszetes sortípus (leginkább a 4||7, 5||6, 6||5, 6||7, 8||5, 8||6). A *nagysorok* közül a felező tizenkettős alapú *Balassi-sor* mellett kedvelt volt még a hasonló szerkezetű, felező tízes alapú „*kis Balassi-sor*”, az 5||5||6 is. A metszetes sorokból többnyire négy, a nagysorokból néha három alkotott egy nagyobb, rímekkel is egybeszerkesztett egységet, *strófát*.

A *Szentek hegedűje* énekszövegeiben – mint már Szenci Molnár *Psalterium*ában is – a külföldi minták nyomán több olyan sortípus is megjelenik, amely ugyan tökéletesen beleillik a magyar vershagyomány rendszerébe, de a korábbi hazai gyakorlatból nem vagy alig ismert. Az énekeskönyv 1784-es, ötödik kiadásában az alábbi mértékváltozatokkal találkozhatunk:

A *Szentek hegedűje* 1784-es kiadásának sortípusai

Alap	ELEMI SOROK				METSZETES SOROK					NAGYSOROK		
	Ütem	Ütempár			4	5	6	7	8	4	6	6 7
2	3	4	5									
12												6 6 7
10												6 4 6 5 5 6
8											4 4 4	
6					6 4	6 5	6 6	6 7	6 8			
5	5	5 2	5 3	5 4	5 4	5 5	5 6					
4	4	4 2	4 3	4 4		4 5	4 6	4 7				
3		3 2	3 3	3 4	3 5							
2		2 2	2 3	2 4								

A sorok szótagszáma szerint csoportosítva:

I. ELEMI SOROK

Négyesek: 4 2|2
 Ötösök: 5 2|3 3|2
 Hatosok: 2|4 3|3 4|2
 Hetesek: 3|4 4|3 5|2
 Nyolcasok: 3|5 4|4 5|3
 Kilencsek: 4|5 5|4

II. METSZETES SOROK

Kilencsek: 3||6 4||5 5||4
 Tízesek: 4||6 5||5 6||4
 Tizenegyesek: 4||7 5||6 6||5
 Tizenkettések: 6||6
 Tizenhármak: 6||7
 Tizennégyesek: 6||8

III. NAGYSOROK

Tizenkettes: 4||4||4
 Tizenhatos: 5||5||6 6||4||6
 Tizenkilences: 6||6||7

A klasszikus időmértékes és a többségükben nyugat-európai eredetű újmértékes versformák meghonosításához, a tulajdonképpeni *versújítás* folyamatához képest a magyar irodalomtörténeti és verstörténeti közfelfogásban mindig is háttérbe szorultak a 18. század második felében érvényesülő *hagyományörző* törekvések. Pedig – mint a protestáns énekköltészet versformáinak töretlen továbbélése is jelzi – a régi magyar énekvers szólamtagoláson alapuló *ütemhangsúlyos* mértékrend-szerének rímes strófái nemcsak hogy fennmaradtak, hanem bizonyos társadalmi rétegekben, közösségekben egyre inkább terjedtek, újabb változatokkal gazdagodtak. Verstörténetünk eddig is számon tartott olyan jelenségeket, amelyek – a versújítás törekvéseivel párhuzamosan – a hagyományos hazai versformák körében is újdonságot, változást jelentettek. Ilyen volt például a „kétsarkú”, páros rímű szakaszmértékek alkalmazása, francia mintára, a hagyományos négyes csoportrímekkel szemben, az eredeti ütemhangsúlyos sorszerkezetet változatlanul hagyva. Szőnyi Benjámint énekszövegeinek metrikai vizsgálatából azonban arra következtethetünk, hogy a hagyományörzéshez szorosan társuló *hagyománykövetés* jelentősebb szerepet játszott verselésünk történetében, mint korábban gondoltuk. Szőnyi – néhány énekszerző kortársához és elődjéhez hasonlóan – nagy mennyiségű és figyelemre méltó esztétikai minőségű *eredeti énekszöveget* írt azokban a versformákban, amelyek korábban inkább csak a szűkebb felekezeti használatban, ott is főként franciából vagy németből magyarra fordított szövegekben éltek. A nyugat-európai protestáns énekköltészet formakészletének, változatos szerkezetű sor- és szakaszmértékeinek, rímszerkezeteinek meghonosításával a magyar *nemzeti költészet* lett gazdagabb, miközben híven és változatlanul őrizte a régi magyar énekvers, a „magyar ritmusok” rímes-szótagszámtartó, *ütemhangsúlyos* metrikai jellegét. Többek között erre a *vershagyományra* is gondolhatott Földi János, mikor „más nemzetekre” hivatkozva ajánlotta hazai költőtársainak az egymástól távolabb eső és eltérő szótagszámú sorok rímeltetését, melyekkel élve „annyi sort és annyi hangzatot vehet fel egy-egy versre az író, amennyi tetszik”. (A *vers* ebben az összefüggésben teljes rímes-ütemhangsúlyos versszakot, *strófát* jelent.)¹⁴

Szőnyi Benjámint egyéni és családi használatra szánt, az újabb kiadásokban egyre bővített, mintegy másfél évszázadon keresztül töretlenül népszerű énekeskönyve, a *Szentek hegedűje* jól példázza azt a sajátos szerepet, amelyet szerzőjének felekezeti hagyománykövetése játszott a *nemzeti hagyományteremtés* szellemi áramlatában. A továbbiakban mégis egy kevésbé ismert, későbbi, három évvel a szerző halála előtt (1791-ben) megjelent munkáját szeretném felidézni. Már a részletes címléírásból kiderül, hogy nem szokványos énekgyűjteményről van szó, hanem személyes indítékból megszerkesztett, tudatosan válogatott és tematikusan rendezett verseskötetről, mely a szerző eredeti szándéka szerint is túllép az alkalmazott költészet egyházi hagyományán és a tulajdonképpeni költészet, a *szépirodalom* esztétikai mércéjével is mérhető. A kötet belső címlapjának szövege:

¹⁴ FÖLDI JÁNOS, *A magyar versekről*. Magyar Músa, 1787. 238.

ISTENNEK TROMBITÁJA
MELLYET AZ ÚR FÚVALL ÉS HARSOGTAT AZ ÖRÖKKÉ VALÓ
ÉVANGYÉLIOMBAN KÖZÖNSÉGESEN E' RÖVID ÉLET-UTÁNN BÉ-ÁLLÓ
ÖRÖKKÉ-VALÓSÁGRÓL.

KÜLÖNÖSEN

1. Az utolsó nagy Itéletről, és abban
2. A' jók és gonoszok külömb' végekről.
3. A' Mennyszágról, és Pokolról.
4. Az Idvezülendőknek szép tzimereiről.
5. Az el-kárhozandók rút tzégérjeiről.

KÉSZÍTETTE

Isteni és felebaráti szeretetéből,
Magát, és másokat
Serkenteni, ébreszteni
A' szoros vígyázásra,
A' Nagy Isten eleibe való menésre.
Vallyon színed eleibe
Mikor jutok élő Isten?
Fel. Imé hamar el jövök;
Bóldog, a' ki vígyáz.

S Z Ö N Y I B É N J Á M I N ,
H. M. Vásárhelyi Préd. és esperest.
Budán, Landerer Katalin' betűivel 1791.

A címlap hátoldalán bibliai hivatkozások sorakoznak: a könyv szerzője egy konkordancia-szótár alaposságával gyűjti csokorba mindazokat az ó- és újszövetségi igeszakaszokat, amelyek *trombita* (vagy *kiürt*, *harsona*) zengésére utalnak. A címet ihlető apostoli látomás lényege: „Az ÚR le-száll az égből – Istennek Trombitájával”.¹⁵ Mintegy a kötet mottójaként idézi Szőnyi a 4. században élt egyházatya, Szent Jeromos („*Szent Hieronimus*”) szavait: „Akár eszem, akár iszom, akár mást egyebet tselekszem: mindenkor az Istennek ama' rettenetesen harsogó trombitájának a' szava hangzik az én füleimben: *Keljetek-fel holtak! Jöjjetek az Itéletre.*”¹⁶

Az előszóban Szőnyi a kötet tartalmáról, céljáról és megformálásának módjáról nyilatkozik.¹⁷ A tartalom lényege az isteni kijelentés két fő iránya: Isten ígéretei „az igazán meg-térőknek, és hívőknek”, valamint Isten fenyegetése „a bűnben élőknél, és abban holtokig igaz meg-térés nélkül maradóknak”. Néhány további, előre jelzett téma: „a fő, és sarkalatos Keresztényi (sic!) virtusok” (4.), „a' szent Sákramentomok-is, mint a' Sz. életnek segítő eszközei”, ezen kívül „az Isten szép teremtéséről való kegyes elmélkedés”, továbbá kérések, esedezések, fogadástelepek, intések, tanácsadások (5.), a bűnök „kút fejei” (különösképpen a csalárd szív és a csalárd nyelv), mindezek pedig elsődlegesen bibliai példák alapján, melyek „bizonyosan azt mutatják, hogy az *Itéletről*, *Mennyszágról*, *Pokolról* való figyel-

¹⁵ Szőnyi hivatkozásai: *Mát.* 24,31; *1Thessz.* 4,16; *1Kor.* 15,52; *Ésa.* 58,1; *Jer.* 6,17; *Jer.* 4,19; *Jel.* 10,6-7; *Jel.* 11,15-18; *Zsolt.* 98,6; *Ezék.* 33,4-6. A kötet cím alapjául szolgáló részlet: „maga az Ur riadóval, arkangyal szózatával és isteni harsonával leszáll az égből: és feltámadnak először a kik meghaltak volt a Krisztusban;” (*1Thessz.* 4,16).

¹⁶ A Hieronimus-idézethez kapcsolódó bibliai hivatkozás: „mert trombita fog szólni, és a halottak feltámadnak romolhatatlanságban” (*1Kor.* 15,52).

¹⁷ Szükséges elő-jelentések e' kis könyv summujarol, idvösséges tzélljáról (3-14.).

metes elmélkedést egyik eszközül rendelte az Isteni kegyelem, a' bűnben sokáig élő ember meg-térítésére" (12.).

A könyvecske kinyilvánított célja az, hogy a figyelmes elmélkedés segítségével „a' jók ugyan erőről erőre menvén épüllyenek; a' nyavalyás, bűnben élők pedig, meg-térjenek és idvezüljenek" (13.). A kétségkívül elsődleges lelkipásztori küldetésűtudat és evangélizáló szándék mellett azonban nem lehet nem észrevenni az „elő-jelentések" hangvételén, stílusán átsugárzó személyes indítékot, a *költői* megnyilatkozás belső igényét. Ennek egyik összetevője a szemléletes leírás, a képzetet megmozgató *látatás*: hogy tudniillik „le-rajzoltatnak itt, a' Sz. Irásból summáson, a' Menny-országának ditsőséges gyönyörűségei, és a' Pokolnak rettenetes kínnyai, nem tsak; hanem meg-mutattatnak az Istentől szabott utak, és eszközök-is, mind a' Pokol el kerülésére, mind meg nyerésére a' Menny-országnak" (6.). A másik összetevő pedig a belső élet nem csupán tudati, hanem érzelmi síkon is kívánatos *mozgósítására* való törekvés, a lelki hatás, Isten szabadító hatalmának, megmentő akarátának mintegy személyre szabott közvetítése. Ennek a hatékony közvetítésnek az eredménye lehet „az újja születésnek első mozdúlattya azokban, kikben e' mód szerént munkálkodni kezd a' kegyelem: az a' szél, mellynek zúgását hallod, az az: munkáját érzed, ha nem tudod-is titkos módját, mint ered, és mint mégyen elébb Ján. 3.8." (8.).

A tartalom és a cél tömör ismertetéséhez a *megformálás* módjára vonatkozó megjegyzés is csatlakozik: „Végre jelentem, hogy ez nagy dolgokról való rövid elmélkedéseket, esmértesen nótájú 'Sóltári énekekhez szabogattam; és így versekbe foglaltam, tudván, hogy így könnyebben meg-ragadnak; és így édes Magyar Nemzetünk a' kegyes versekkel készült könyveket szereti, és azokban gyönyörködik." (14.)

„Nagy dolgokról": az emberi lét végső nagy kérdéseiről szól tehát a könyv, „rövid elmélkedések" vagyis a Szentírás kijelentéseire alapozott (és a lapszéleken mindvégig sűrű hivatkozásokkal hitelesített) személyes gondolatsorok és lelki tanítások formájában, „versekbe", azaz rímes-szótagszámtartó versszakokba (strófákba) foglalva, melyeknek mintája a magyar kálmínista közösségek („reformáta Eklésiák") körében közismert és közkedvelt *Zsoltárkönyv*, Szenci Molnár Albert fordításában. A szűkszavú utalásból nem egészen világos, mi lehetett a könyvecske felhasználásának a szerző szerint legmegfelelőbb, legtermészetesebb módja, de azt joggal feltételezhetjük, hogy akár egyénileg, akár családi vagy gyülekezeti közösségben, akár csöndben, akár fennhangon, akár csak szöveg szerint, akár dallamukkal együtt jutottak célba ezek az énekszövegek, befogadásukhoz, hatásukhoz mindenképpen szorosan hozzá tartozott a francia zsoltárdallamokhoz igazított, ismerősen csengő, „gyönyörködtető" versforma, mely nem csupán a protestáns hitéletben otthonos beavatottak, hanem „édes Magyar Nemzetünk" irodalmi ízlésének is megfelelt.

Az alábbiakban Szőnyi Benjámín *Istennek Trombitája* címmel egybegyűjtött énekszövegeinek (verses elmélkedéseinek) *ritmikai* jellegét, a bennük hangzó tettet öltő *ütemhangsúlyos sor- és szakaszmértékek* szerkezeti rendjét, előfordulásuk gyakoriságát, nyelvi megvalósulásuk néhány figyelemre méltó mozzanatát kívánom áttekinteni, a kötet tematikus felépítését követve. A könyvben sorszámozás nem szerepel, a könnyebb azonosítás kedvéért azonban a címek előtt az ének sorszámát is megadom (I.)-től (XXI.)-ig. A cím után az 1791-es kiadás oldalszámait közlöm (zárójelben), majd a *Szentelek hegedüje* (SzH) megfelelő sorszámát, ha az ének ott is előfordul. – A nótajelzésben Szőnyi eredeti dallammegjelölése után,

ahol szükséges, kiegészítő adattal is segítem az eligazodást. A dallaminták többsége Szenci Molnár Albert *Zsoltárkönyvéből* származik. Ezekben az esetekben a kiadást külön nem jelölöm. A dallamok megtalálhatók a Református Egyház ma is használatos *Énekeskönyvében*. Szőnyi közvetlen dallamforrásai azonban a korabeli gyülekezeti énekeskönyvek voltak. Ezekre – ahol nem a 150 zsoltár valamelyikéről van szó – az alábbi betűjelekkel hivatkozom:

DÉ *Debreceni Énekeskönyv*, 1778-as kiadás,

DH *Halottas Énekeskönyv*, Debrecen, 1780-as kiadás,

MG Maróthi György: *A' Soltároknak négyes notájik*. Debrecen, 1743.

A dallamra utaló adatokat a versformára vonatkozó *metrikai* adatok követik: a *szakaszmérték* sor- és rímszerkezetének képlete (a sorok szótagszáma mellett a rímes megfeleléseket szemléltető betűjelekkel, azonos szótagszámú sorok ismétlődése esetén csak betűjellel), egy versszak sorainak száma, zárójelben az adott ének versszakainak száma; majd a legjellegzetesebb *sormértékek* és *mértékváltozatok* képlete (metszetes sorok esetében tagolatlanul hagyva az ütempárok szótagszám-adatát). Az adott ének hangzásvilágát a szövegből kiemelt egy-két strófányi *szemelvény* érzékelteti (esetenként rövid megjegyzéssel kísérve).

(I.) Az Utolsó Ítéletről közönségesen, és különösen az Igazak kegyelmes ítéletekről. (15–22.)

Nóta: 'Sólt. 50. Az erős Isten Uraknak Ura.

Szakaszmérték: 10aabb11cc 6 soros (26 versszak)

Sormértékek: 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4, 5||6 ~ 6||5

1. E' földön tűz, és Víz közöt' lakunk,
A' Levegő Ég fel-nyílt ablakunk,
Ezen által látunk nagy tüzeket;
Ezek alatt a' bosszús Vizeket,
Mellyek e' földet el boríták régen.
Oh föld! sok tűz kész égtedre az égen. (15.)

6. Napnál fényesb a' Király ortzája Jel. 1. 16.
Fejér hónál tündöklőb' ruhája Mát.17. 2.
Két élű hegyes tör nyúl szájából Jel. 1. 16.
Két szeme mint az égő tűz lángol. Jel. 1. 14.
A' Királyi szék tüzel villámokkal, Jel. 4. 5.
Zeng, zúg, dörög, ordít nagy szózatokkal. Jób 37.3. (17.)

(II.) A' Gonoszok meg Ítéltetéséről, és a' Pokolról. (23–29.)

Nóta: 'Sólt. 137. Hogy a' Babilóni vizeknél últünk.

Szakaszmérték: 11aa10bb11cc 6 soros (23 versszak)

Sormértékek: 5||6 ~ 6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. El-menvén a' Jók az örök életre, Mát. 25. 45.
A' gonoszok vonatnak ítéletre,
Tudják magok, hogy Istentelenek,
A' Nagy Székre menni kéntelenek;
JÉBUS sem tart őket maga népének;
Nem látván nyomát benne szent képének. (23.)

7. Oh! szörnyű oh! rettentő ordítások!
 Jajgatások és fog tsikorgatások! Mát. 8. 12.
 Mellyeket e' kárhoztattak tésznek,
 Már is, hogy Pokolra útat vésznek.
 Oh mint akarnák, hogy jókká lennének!
 De nints már idő, hogy meg-térhetnének. (24.)
11. Lelki esméretek vélek perben száll,
 Soha meg-nem haló rút féreggé vál, Ésa. 66. 24.
 Ellenek Bíró, tanú, vádlójok,
 Poroszló, kínoz-szerszám, hóhérjok,
 Tömlözt, mérges kígyó, vipera, sárkány, Jób 20. 16.
 Kiből méreg tenger forr száján farkán. Jel. 9. 18.
12. Azonban pokol felé hurtzoltatnak;
 Már pokol, hogy ők Istent nem láthatnak,
 Pokol, hogy nints térítő kegyelem,
 Pokol, hogy nints pokoltól védelem,
 Pokol, hogy az időt el vesztegették,
 A' meg térést lehetlenné tették. (25-26.)
20. Szól az Ég: a' Pokol záratik rájok,
 Örök gyalázat borító ruhájok, Ésa. 66. 24.
 Örök rabjai a' kárhozatnak, 'Sólt. 71. 13.
 Örökkön örökké kínoztatnak,
 Nints szünzte vége az égő inségnek,
 Örökké égvén soha meg nem égnék. (28.)

Megjegyzés: Figyelemre méltó sorképző mozzanat a retorikai alakzatok nyomán fellépő élrímes, *anaforikus* sorkezdetek viszonylagos gyakorisága.

(III.) Más ének azonról. Tudni-illik: Az el-kárhozottaknak boldogtalan állapotokról. (30-35.)

Nóta: 'Sólt. 144. Áldott az Úr, ki kezemet tanítja, vagy: „Négy rendenként a' 8dik 'Sóltár Nótájára.”

Szakaszmérték: **11aa10bb11cc10dd** 8 soros (13 versszak)

Sormértékek: 5||6 ~ 6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. Óh örökké való boldogtalanság!
 Mellyben ejt gonoszokat a' bolondság,
 Mellyet a' bűnben látnak magok-is;
 Lát Isten, Angyal, látnak mások-is;
 De a' Sátán titkos mesterségével,
 A' test tsiklándó ketsegtetésével,
 A' meg-vakúlt bűnöst bűnre vészi,
 S ha meg nem tér majd rabjává tész. (30.)

(IV.) Más ének, arról. Mint kell élni Pokol 's kárhozatot kerülő, és Mennysországra vágyó keresztyén embernek. (36–47.)

Nóta: 'Sólt. 8. *Oh Felséges Ur mi kegyes Istenünk. vagy: Nyóltz nyóltz soronként 'Sólt. 144. vagy 'Sólt. 32.*

Szakaszmérték: **11aa10bb** 4 soros (49 versszak)

Sormértékek: 5||6 ~ 6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. Oh melly drága e' kegyelem ideje! *Efés. 5.16.*
Az Isten jó kedvének esztendeje, *Ésa. 61. 2.*
Melly bár rövid; de elég a' végre,
Hogy ember juthasson idvességre.

2. Az idő Istennek jó adománya,
Tanító; kinek ember tanítványa, *'Sólt. 19. 3. 4.*
Pitvar és tornázt a' Mennysországra: *'Sólt. 84. 3. 4. 5.*
Keskeny út, 's kapú a' bődögságra. *Mát. 7. (36.)*

15. Hogy szeretlek jobban nem jelenthetem,
Mint ha jó s szép munkáid emlegetem (*)
Kiket ember javára formáltál,
Tanító Mesterül mellé adtál.

16. Hiszem: hogy TE teremtél mindeneket,
Mind látható, mind láttatlan miveket, *'Sid.11. 3.*
Ég, föld, tenger, Nap, hóld, tsillag sokság,
A' Nagy Istent hirdető bizonyság.

(*) A' többek között egyik jele ez az Isten szeretetének. (39.)

Megjegyzés: A vagylagos nótajelzés itt és az előző énekben is a *strófaszerkezet* jellegzetességére utal: a 8 soros ikerszakasz két azonos sorszerkezetű négysorosból képezhető.

Az ének tartalmi érdekessége, hogy Isten teremtő munkájának dicséretéhez – viszonylag terjedelmes lábjegyzetben (40–41.) – szakszerű *természetismereti* magyarázatot csatol Szőnyi az égitestek mozgásának, valamint a szivárvány keletkezésének fizikai törvényeiről.

(V.) A' kegyelemnek állapotjáról, és abban lételnek igaz jeleiről, mellyek szerént tartozik a' jó keresztyén ember magát szorossan meg vizgálni, mellyik úton jár. (47–54.)

Nóta: 'Sólt. 8. *Oh Felséges Ur mi kegyes Istenünk.*

Szakaszmérték: **11aa10bb** 4 soros (33 versszak)

Sormértékek: 5||6 ~ 6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. Térek már kegyelem állapotjára,
Istennek lelkeimmel tett jó dolgára, *'Sólt. 66. 16.*
A' Sátán markából azt ki-véven, *Tsel. 26. 18.*
'S kegyelmének edénnyévé téven. (47.)

8. Bár én ezeket tsetsemő koromba
Nem érzem, lévén még elmém goromba,
De a' mi az Úrnak nagy jósága:
Észben vételt meg-előz országa. Luk. 17. 20. (49.)
33. Mert magamtól semmi jót nem tehetek, Ján.15.3.
Jésushoz ha ő nem von, nem mehetek.
Vony URAM JÉSZUS! utánnad futok, Ének. 1.4.
Vony! Vony! mind addig míg hozzád jutok. Amen. (54.)

(VI.) A' Mennyei Ditsőségről. (54-69.)

Azon Notára. ('Sólt. 8. Oh Felsőges Ur mi kegyes Istenünk)

Szakaszmérték: 11aa10bb 4 soros (72 versszak)

Sormértékek: 5||6 ~6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. Emelkedj Lelkem! repűly sebességgel, Ésa. 40. 31.
Két Sasi szárnyal; Híttel, Reménységgel.
Menj fel a' felső SION Hegyére,
A' Mennyei Ditsőség helyére. (54.)
4. Itt lész a' Hitnek látássá válása,
Az Istennek színűről színre látása;
A' Reménység itt válik várt jóvá;
Az Öröm tsep, mérhetetlen tóvá. (55.)
15. Szent, Szent, Szent, Nagy Királlya az Egeknek,
'S Minden Mennyei, földi Seregeknek,
Széles föld helye Ditsőségének: Ésa. 6. 4.
Öröm zengést hoz Mennyben ez Ének. (57.)
37. Nints itt mint e' földön Templomnak helye,
Mert az egész hely, egyaránt műhelye
A' Mindenható Ditséretének, Jel. 21. 22.
'S Bárány JÉSZUS, zengő Énekének. (61.)
63. E' most Lelkes test, lelki testé léssen, 1 Kor. 15. 44.
Lelki természet tetszik minden részen,
Lelkiek ottan az érzemények,
Lelki minden tzellyok és törvények. (67.)
70. Ezt meg-találván, az innét valókat,
Ahoz szabd, mint arra sebes futókat;
Mert a' miben a' végső Nap talál:
Úgy lész a' jó, vagy a' nem jó halál. Préd. 11. 3. (68.)

(VII.) A' Bűnöknek első eredetéről és folyamattyáról, a' tsalárd szívről *Jer. 17. 9.* mellyből származnak az életnek tselekedeti, *Péld. 4. 23.* ki jönnek a' gonosz gondolatok és minden vétkek *Mát. 15. 19.* mellyek a' bűnösnek, ha meg nem tér, a' pokolra való utak *Péld. 7. 27.* (69–81.)

Ugyan Azon Nótára, 'Sólt. 8. (Oh Felséges Ur mi kegyes Istenünk)
 Szakaszmérték: **11aa10bb** 4 soros (50 versszak)
 Sormértékek: 5||6 ~6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. Lásd ember előbbi veszet' sorsodat,
 Míg Jó Isten fel nem vette pártodat. *Efés. 5. 8.*
 Meg-lévén bűnös fogantatásod, *'Sólt. 51.*
 Ganéj 's vizellet közt vólt lakásod.
(Petr. Moulin in Heraclito)¹⁸
- (69.)
9. Mi vagy míg nem juttz Isten kegyelmére?
 Egy irigy 's gyilkos Kainnak testvére, *1 Ján. 3. 12.*
 Ördög atyától származott fajzás, *Ján. 8. 44.*
 Mérges kigyótól nemzett származás. *Mát. 23. 33. (71.)*
49. Uram teremts én bennem tiszta szívet, *'Sólt. 51.*
 Ronts-el test, világ, és ördögi mívet
 Tűz, 's pöröly erejű szent ígéddel, *Jer. 23. 29.*
 A' bűnt meg-emésztű Szent Lelkeddel. *Ésa. 4. 3. (81.)*

(VIII.) A' Pokolt kerülő, és Mennyországra vágyó, hívő és meg téré keresztyén embernek esmértető jelei, és igaz tzimerei. (81–91.)

Azon Nótára. 'Sólt. 8. (Oh Felséges Ur mi kegyes Istenünk)
 Szakaszmérték: **11aa10bb** 4 soros (43 versszak)
 Sormértékek: 5||6 ~6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. Hald meg-már millyen emberré kell lenned:
 Hogy bődög életre lehessen menned;
 Meg-futván élted' ki-mért pályáját: *2 Tim. 4. 7, 8.*
 Mint nyerhetsz igasság' koronáját. (81.)
12. Illy szegény lévén SIRASD szegénységed, *Mát.5.4.*
Sirasd, hogy egész pokol ellenséged;
Sírj Péterrel, óh sírj keservesen,
Sírj, hogy Isten, téged el-ne vessen. (84.)
42. Oh JESUS! Bődög Mennyország Királya,
 Rajtam e' dög test óltsó rongy ruhája;
 'S ha majd le-vetkezése lész ennek:
 Adj fejér ruhát drága Lelkemnek. *Jel. 3. 18. (91.)*

¹⁸ A hivatkozás alapja Pierre Du MOULIN (1568–1658) francia reformátor, charentoni lelkész könyve: *Héraclite, ou de la vanité et misère de la vie humaine, par P. D. M. ministre. S. l. 1609. (Ua. Genève, 1624.)*

(IX.) BÉ-REKESZTÉS

(91–95.)

Nóta: 'Sólt. 42. *Mint a' szép híves patakra.*Szakaszmérték: **8a7b8a7bcc8dd** 8 soros (14 versszak)

Sormértékek: 4||4 ~ 5||3 ~ 3||5, 4||3 ~ 3||4

1. Óh Nagy Isten mind ezekben,
Életet, halált látván, 5 Mós. 30. 19.
Mind poklokban, mind Egekben,
Elmémet meg-jártatván:
Pokolban igasságod',
Mennyben irgalmasságod'
Tsudáalom álmélkodással,
Utaid igazítással. (91.)
6. Uram! van Mennyben vágyása,
Szegény bűnös Lelkemnek;
De ezen van sok sírása,
Búban epedt szívemnek:
Hogy óltom mennél jobban;
Annál inkább' fel-lobban: Róm. 7. 15–21.
A' szív sok rossz gondolatya,
És sok heves indulatya. (93.)

(X.) Az el-esett Angyalok bűnéről, azoknak első büntetésekről, és utolsó ítéletekről. (96–109.)Nóta: 'Sólt. 137. *Hogy a' Babilóni vizeknél ültünk.*Szakaszmérték: **11aa10bb11cc** 6 soros (51 versszak)

Sormértékek: 5||6 ~ 6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. Éneklek a' Nagy Isten' nagy tsudáját,
Ítéletének rettentő példáját,
Mellyet végben vitt az Angyalokon,
Eredeteket meg-nem tartókon. Júdás Ap. 1. 6.
Kik esvén kezdetkor nagy kevélységben: 1 Tim. 3. 6.
A' magos égből estek nagy mélységben. (96.)
15. Így lón az ördög Isten e' Világnak, 2 Kor. 4. 4.
Földön el-terjedt minden népnek ágnak,
'S oka a' meg-romlott természetnek;
Ezt még-is ma mint Vezért követnek,
A' kiknek nem szent írás a' Vallások;
Hanem * természet, mellyben van romlások.
* Ez a' mai naturalismus. (100.)

49. Oh erős Isten! én frígyes Istenem!
 Mikor e' gyilkos, hartzot úz ellenem,
 S meg késért gonosz kivánságokkal,
 Ostrommal sok rosz indúlatokkal;
 Öltöztess engem' is lelki fegyverben,
 Víjv véle mellettem ez új emberben.
50. Légy védelmező sisakom paisom,
 Igéd 's Szent Lelked légyen Szív mej Vasom.
 Segíts hartzomban a' vérig végig,
 Ebből holtomkor vigy mind az égig;
 Fel-támadván a' le vert Sátánt lássam,
 'S örülvén *véreben lábaim mossam.* 'Sólt. 58. 11(109.)

(XI.) Az Halálról, Itéletről, és mind kettőre-való készületről. (110-114.)

SzH 1784, LVI

Nóta: 'Sólt. 38. *Haragodnak nagy vóltában.*

Szakaszmérték: **8a4a7b8c4c7b** 6 soros (22 versszak)

Sormértékek: 4|4 ~ 5|3 ~ 3|5, 4, 4|3 ~ 3|4

1. Az én időm mint a' szép nyár,
 Mentenn el jár:
 Nem meszsze tőlem a' vég.
 Tudom, a' lélek el-nem-vész,
 Sőt bére lész
 Jó, vagy jaj, pokol, vagy ég. (110.)
7. A' kürt-zengés már-is hallik,
 Már hajnallik,
 Már útban az Angyalok.
 Létem és végem közt a' köz
 Kitsiny eszköz.
 Im' ezentül meg halok. (111.)
21. Időm kevés; de sok a' baj.
 Három a' Jaj. Jel. 8.13.
 Ki ne kívánná végét?
 Bóldog, a' ki pályát futott,
 Tzélra jutott,
 'S meg tartotta hűségét! (114.)

(XII.) A' mennyei Bóldogságról. (115-120.)

SzH 1784, LVII

Nóta: 'Sólt. 84. *Óh Seregeknek Istene!*

Szakaszmérték: **8aa9b8cc9b8dd** 8 soros (16 versszak)

Sormértékek: 4|4 ~ 5|3 ~ 3|5, 5|4 ~ 4|5

1. Itt tsak vándorlás életem,
 Még itt tsak a' tzélt kergetem.
 Utam van Jérusálem felé,
 Mellyet az Úr maga formált,
 A' Báránynak vérén fundált.
 Óh mint kívánok menni belé.
 Itt tsak vándorlás életem.
 Még itt tsak a' tzélt kergetem. (115.)

4. Oh Bárány! hajlékod melly szép,
 E' sok nemzet, nyelv, ág és nép,
 E' sok száz ezer mind te néped.
 Mind értünk véred ki-ontád,
 Az hét petsétet fel-bontád.
 Benned vagyunk, bennünk van képed.
 Mind örökké téged áldunk,
 Dítsérünk, félünk, imádunk. (116.)

7. Én itt sokszor járok sirva;
 A' kik ott bé-vagynak irva,
 Uram! ortzád fényében járnak:
 Itt szomjúhozna, éheznek.
 Ott e' félét nem éreznek.
 Itt kár; ott híre sints a' kárnak,
 Én itt sok nyavalyát látok,
 Ott az áldás; itt az átok. (117.)

14. Fejér ruhákat viselnek, *Jel. 7. 9.*
 Kies helyeken legelnek, *Jel. 7. 17.*
 Kezek ékes pálma-ágakkal, *Jel. 7. 9.*
 Hasonlók a' nap' fényéhez,
 A' Kristus' ditső testéhez,
 Ragyognak arany koronákkal. *Jel. 4. 4.*
 Zeng a' Menny nagy énekléssel,
 'S arany hegedű zengéssel. *Jel. 5. 8.* (119.)

(XIII.) A' bódog Fel-Támadásról. (120-123.)

SzH 1784, LVIII

Nóta: *E' világ miólta* (MG 1743, 172.)

Szakaszmérték: 6aa5b6cc5b8dd 8 soros (12 versszak)

Sormértékek: 4|2 ~ 3|3 ~ 2|4, 3|2 ~ 2|3, 4|4 ~ 5|3 ~ 3|5

1. Egy reménység táplál;
 Az idő elő-áll,
 Az Istent mellyben
 Szinről színre látom,
 Oh Jésus barátom!

Ha adsz tellyes szabadságot!
E' testnek tellyes váltságot! (120.)

(XIV.) Más azonról. (123–127.)

SzH 1784, LIX

Azon nótára. (E' világ miólta, MG 1743, 172.)

Szakaszmérték: 6aa5b6cc5b8dd 8 soros (13 versszak)

Sormértékek: 4|2 ~ 3|3 ~ 2|4, 3|2 ~ 2|3, 4|4 ~ 5|3 ~ 3|5

1. Meg-bízott Jésusom,
Éltedhez nagy jussom
Vagyon holtomban:
Élted' erejével,
Hóltod' érdemével,
Szállok bóltomban:
Társa halálad holtomnak,
Él'ted fel-támadásomnak. (123.)

12. JÉSUSom elében,
A' levegő-égben,
Így ragadtatom:
Az halált tapodom;
Pokolt alatt hagyom.
Meszszünnen látom
Az itt hagyott föld' égését,
'S el-mulandók enyészését. (127.)

(XV.) Az örök élet kívánásáról. (127–129.)

SzH 1784, LX

Nóta: 'Sólt. 55. Halgasd-meg Uram! könyörgésem.

Szakaszmérték: 9aab8cc9b 6 soros (7 versszak)

Sormértékek: 5|4 ~ 4|5, 4|4 ~ 5|3 ~ 3|5

1. Kettőn van szorongattatásom:
Itt kívánjam-é még lakásom;
Vagy e' sátorból ki-költözsem,
Melly töredékeny 's romlandó.
Oda-fel van az állandó,
Tsak az hijja, hogy fel-öltözsem. (127.)

5. Job' az haza a' bújdosásnál,
A' nyereség a' kárvallásnál,
A' nyavalyánál az egészség:
Job' a' kints a' szegénységnél,
A' birt jó a' reménységnél,
A' keserúnél az édesség. (128.)

(XVI.) Halálos Beteg Ember nyögése Ésa. 38.

(129–136.)

SzH 1784, CC

Nóta: 'Sólt. 8. Oh Felséges Ur mi kegyes Istenünk.

Szakaszmérték: **11aa10bb** 4 soros (37 versszak)

Sormértékek: 5||6 ~ 6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. Betegséggel embert Isten látogat. Jób 5.
Rajta gonoszszal jót csak ő váltogat.
Mint a' fény után jó a' setétség:
Igy egésség után a' betegség. (129.)
37. 'S mint János a' vég-vatsora idején,
Édesden el nyugodtt Felséged' mellyén,
Oly édes nyugvássá tedd halálom,
Ekképpen lész halálom tsak álom. (136.)

(XVII.) Bóldog halálról való elmélkedés.

(136–142.)

SzH 1784, CCIII

Nóta: Szomorú az halál a' gyarló embernek. (DH, 132) vagy: Semmit ne bánkodjál
Kristus Szent Serege. (DÉ, 325)

Szakaszmérték: **12aaaa** 4 soros (28 versszak)

Sormérték: **6||6**

1. A' szomorú halál sokszor szívem' állya,
Mert, a' mint Bildád szoll, félelmek' Királyja, Jób 18. 14.
'S utólsó ellenség, a' kinek szabjája
Egygyé lett lelkem' és testem' ketté vágja. (136.)
26. Várom azért holtom' jó hittel tsendesen,
Kivánom az Urat meg-látni szívesen,
Oh Uram! Felséged engem' meg-ne-vessen;
Halálig 's halálban Szent Lelked vezessen. 'Sólt. 48.15. (141.)

(XVIII.) Idő, Halál, Örökké-valóság.

(142–144.)

SzH 1784, CCIV

Nóta: 'Sólt. 50. Az erős Isten Uraknak Ura.

Szakaszmérték: **10aabb11cc** 6 soros (10 versszak)

Sormértékek: 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4, 5||6 ~ 6||5

1. Oh idő, óh örökké-valóság!
Ez idő tsak tündér mulandóság,
Az örökké-valóság a' való.
Bóldog az Urban élő 's meg-haló.
Uram! segíts, hogy úgy folyon életem,
Hogy irgalmas légyen én itéletem. (142.)

(XIX.) Bóldog meg-halásért.

(145–148.)

SzH 1784, CCV

Nóta: *Hartz ember' élete tellyes életében.* (DH, 180; RMDT II, 125/b)

Szakaszmérték: 12aa10a4b6b12b 6 soros (11 versszak)

Sormértékek: 6||6, 4||6 ~ 5||5, 4, 4|2 ~ 3|3 ~ 2|4

1. Mint kergetett madár, vígyázok szüntelen,
Kerget a' bűn, 's félő, hogy el-fog hirtelen,
Vélem jár, kél, mar, gyötör szertelen.
Majd rám talál,
A' keserű halál.

Óh éltem gyilkosa, Sátán mint meg-tsalál!

(145.)

10. A' míg meg-nem halnék, halni addig szoktass';
Napjaim számlálni minden napon oktass.
Vale Világ! engem ne tsalogass.

Oh Meg Váltóm!

Színed mikor látom?

Mikor Lelkem te szent kezedbe botsátom.

(148.)

(XX.) Más: a' hívő embernek Halálra-való készülete, a' Léleknek testel-való beszélgetése: és attól-való bútsúzása.

(148–152.)

SzH 1784, CCVI

Nóta: *Sólt. 42. (Mint a' szép híves patakra)*

Szakaszmérték: 8a7b8a7bcc8dd 8 soros (12 versszak)

Sormértékek: 4|4 ~ 5|3 ~ 3|5, 4|3 ~ 3|4

1. Jésus, én meg-hóltt életem,
Halálomban vezetöm!
Reménységem' benned vetem,
Kedveljed az én Hitem':
Oh Jésus, benned hiszek!
'S ha meg-halok is élek;
Benned élek, hiszek, vagyok:
'S az halálban nem maradok.

'Sólt. 68. 21.

Ján. 11. 25, 26.

(148.)

(XXI.) A' hívő Léleknek e' világtól-való bútsúzása (*Hatyúí Éneke*) és az Istenhez való kívánczása.

(153–161.)

SzH 1784, CCVII

Nóta: *Sólt. 103. Áldjad Lelkem! Úradat [Istenedet].*

Szakaszmérték: 11aa10b11cc10b 6 soros (28 versszak)

Sormértékek: 5||6 ~ 6||5, 5||5 ~ 4||6 ~ 6||4

1. Oh Mennynek és Földnek leg-főbb Királyja!
Élőknek 's hóltaknak igaz Birája,
Imé közelget vége él'temnek.
E' nyavalyák te töled jött követek.
Isten' Angyali! óh ti-is jövetek:
Légyetek késérői Lelkemnek.

(153.)

28. Immár szívemet vetem tsak az égre.
 Oh Atya, Fiú! jövel segítségre.
 Te pedig adjad áldott Szent Lélek!
 Hogy szájamnak leg végső pihegése,
 Légyen a 'Bárány' Eneke' kezdése,
 Mellyet ott fenn vég nélkül éneklek.
 Amen. Amen.

(161.)

E szükségyszerűen hézagos, szemelvényes áttekintésből is kitűnik, hogy a könyvecske összállításakor már hetvenes éveiben járó énekszerző számára nem elvont hittudományi vagy valláserkölcsei probléma, hanem személyes megtapasztalás, tudati és érzelmi valóság volt „a hívő léleknek e világtól való búcsúzása és az Istenhez való kívánczása”. Ez a belső érintettség, a téma iránti fokozott érzékenység emeli ezeket a verseket a *költészet* világába. Figyelemre méltó a *kötetszerkesztés* tudatossága, a megénekelt témáknak a részletező címléírásokból kirajzolódó gondolati és hangulati íve. Az utolsó ítéletre vonatkozó bibliai jövődölések összefüggésébe helyezve „járhatja elméjét” az élet és halál evilági gondjaitól a „poklok és egek” természetfeletti valóságáig (DX. ének 1. verse), lélekben felemelkedik „a mennyei boldogság” és a „boldog feltámadás” reményének elragadtatott, látomásos túlvilági létrendjébe (XII. ének 14. verse), a csúcsról azonban visszaeresszkdik a földre, a halálosan beteg, haláltól rettegő, de boldog halálról elmélkedő, világtól búcsúzó, Istenhez kívánczó ember állapotához és lelki élményeihez.

A belső azonosulás nyelvi formát ölt az egyes szám első személyben fogalmazott részletekben (például: V/33, VII/49, IX/6, X/49–50, XIII/1, XIX/1, XX–XXI.). Az egyes bibliai könyvektől (próféták, Jelenések) sem idegen színes, érzékletes, látomásos képzeletvilág is esztétikai síkra emeli az énekek néhány kiemelkedően hatásos részletét (például: I/6, XII/14). Felvillan egy-egy utalásban vagy a szöveghez fűzött szerzői megjegyzetben Szőnyi Benjámin *természeti világképének* néhány meghatározó mozzanata is. A teremtő Isten és a teremtett világ, a teológia és a fizika tudománya között Szőnyi világképében nincs zavaró ellentmondás. (L. a IV/15–16-hoz fűzött megjegyzést!) Elutasítja viszont a kor divatos, *természetelvtű* világképét, a „mai naturalismust”, mely az „elesett angyalok” démoni erői által megrontott természetet Isten helyére állítja, *Vezérként* tiszteli és követi (X/15).

Barokkosan széles ívelésű, párhuzamos vagy lépcsőzetes szerkezetű körmondatok, szónokiasan emelkedett, indulatokkal telített nyelvi fordulatok hordozzák a legsúlyosabb hitelvi állásfoglalásokat, a meggyőzés szándékával és szenvedélyével fogalmazott kijelentéseket. Ezek a mondat szerkezetek a versformálást, a metrikai *sorképzést* is erősen befolyásolják, néhol pedig – egybehangzó, anaforikus sorkezdetekkel (például: II/12, II/20, VIII/12, XII/7, XV/5) – egyenesen meghatározzák. A dallamminták által közvetített, változatosan indázó rímszerkezetekben természetesen túlsúlyban vannak a toldalékrímek, de előfordulnak egyéni leleménynek ható, mind fogalmi, mind hangzati szempontból választékos rímpárok is (például: régen – égen, Pokol – okol, koromba – goromba, féreg – érek, talál – halál, issza – vissza, futnál – kútnál, szép – nép, látok – átok, haláalom – álom). Néhány szövegrész megformálása a verhangzás szempontjából telitalálat: szótöisméttelssel, soron belüli hangmegfelelésekkel dúsítja a költői hatást. Például: „Nints szünthe vége az égő inségnek, | Örökké égvén soha meg nem égnék” (II/20).

Az *Istennek trombitája* 21 énekében szótagszám szempontjából kilenc, a belső tagolódás szempontját is figyelembe véve éppen huszonegy különböző ütemhangsúlyos *sortípus* fordul elő. A *Szentek hegedűje* 1784-es kiadásának 210 énekében szótagszám szerint tizenhárom, belső tagolódás szerint harminckettő *sortípus* szerepelt. A kései kötet tematikusan rendezett, belső arányait tekintve viszonylag több leíró és elmélkedő mozzanatot tartalmazó hosszú énekeiben nincsenek sem négy szótagúnál rövidebb, sem tizenkét szótagúnál terjedelmesebb verssorok, teljesen hiányoznak a két ütempárnál hosszabb nagysorok, kevesebb változattal szerepelnek a metszetes sorok is:

Az *Istennek trombitája* 1791-es kiadásának *sortípusai*

Alap	ELEMI SOROK					METSZETES SOROK				
	Ütem	Ütempár				4	5	6	7	8
		12	13	14	15					
6						6 4	6 5	6 6		
5		5 2	5 3	5 4			5 5	5 6		
4	4	4 2	4 3	4 4	4 5			4 6	4 7	
3		3 2	3 3	3 4	3 5					
2			2 3	2 4						

A sorok szótagszáma szerint csoportosítva:

I. ELEMI SOROK

Négyesek: 4

Ötösök: 2|3 3|2

Hatosok: 2|4 3|3 4|2

Hetesek: 3|4 4|3 5|2

Nyolcasok: 3|5 4|4 5|3

Kilencsek: 4|5 5|4

II. METSZETES SOROK

Tízsek: 4||6 5||5 6||4

Tizenegyesek: 4||7 5||6 6||5

Tizenkettesek: 6||6

Ezekből a *sortípusokból* szerveződnek a kötet strófái, *szakaszmértékei*, oly módon, hogy 4, 6, illetve 8 sor alkot egy strófát. A (XVII.) énekben egyetlen *sortípus* ismétlődik (a felező tizenkettős), a többiben azonban legalább 2 vagy 3 különböző *sortípus* változtatja egymást. Legbonyolultabb szerkezetű a (XIX.) ének, 4 különböző szótagszámú sor mértékváltozataival (12aa10a4b6b12b). A 21 éneknek 12 különböző dallammintája és ennek megfelelően ugyancsak 12 különböző *szakaszmértéke* van. Leggyakoribb a 11aa10bb szerkezetű 4 soros versszak (dallammintája a 8. zsoltár: *Oh Felséges Ur mi kegyes Istenünk*), amely 6 ének összesen 284 strófájában érvényesül. Figyelemre méltó, hogy ez a forma a *Szentek hegedűjében* is az első helyre került: ott 11 ének összesen 199 strófájában szólt meg. A két gyűjtemény gyakorisági mutatóinak további adatai azonban erősen eltérnek egymástól. A *Szentek hegedűjében* második helyen áll a 42. zsoltár (*Mint a' szép híves patakra*) *szakaszmértéke*, 18 ének összesen 174 strófájával. Az *Istennek trombitája* viszont olyan dallammintákat emel ki, amelyek a korábbi nagy gyűjteményben

viszonylag ritkán tűntek fel. A *hagyományteremtés* folyamatát tekintve érdemes megfigyelnünk, milyen gyakorisággal alkalmazta Szőnyi az egyes formákat.

Az Istennek trombitája szakaszmértékeinek gyakorisága

Szakaszmérték	Sor	Dallamminta	Ének Vers- szak
11aa10bb	4	8. zs. Oh Felséges Ur mi kegyes Istenünk	(IV.) 49
			(V.) 33
			(VI.) 72
			(VII.) 50
			(VIII.) 43
			(XVI.) 37
			284
11aa10bb11cc	6	137. zs. Hogy a' Babilóni vizeknél ültünk	(II.) 23
			(X.) 51
			74
10aabb11cc	6	50. zs. Az erős Isten Uraknak Ura	(I.) 26
			(XVIII.) 10
			36
11aa10b11cc10b	6	103. zs. Áldjad Lelkem! Úradat Istenedet (XXI.)	28
12aaaa	4	Szomorú az halál a' gyarló embernek (DH, 132)	(XVII.) 28
8a7b8a7bcc8dd	8	42. zs. Mint a' szép híves patakra	(IX.) 14
			(XX.) 12
			26
6aa5b6cc5b8dd	8	E' világ miólta (Maróthi 1743, 172.)	(XIII.) 12
			(XIV.) 13
			25
8a4a7b8c4c7b	6	38. zs. Haragodnak nagy vóltában	(XI.) 22
8aa9b8cc9b8dd	8	84. zs. Oh Seregeknek Istene!	(XII.) 16
11aa10bb11cc10dd	8	144. zs. Áldott az Úr, ki kezemet tanítja	(III.) 13
12aa10a4b6b12b	6	Hartz ember' élete tellyes életében (DH, 180)	(XIX.) 11
9aab8cc9b	6	55. zs. Halgasd-meg Úram! könyörgésem	(XV.) 7

Végül egy olyan lehetőségre szeretném felhívni a figyelmet, amely túlmutat Szőnyi Benjámintól költeményeinek irodalom- és verstörténeti jelentőségén. A protestáns énekköltészet versformáinak hagyományteremtő szerepét Szőnyi munkásságában, a versújítás korának nemzeti kultúránk kiteljesedését megalapozó szellemi folyamataiban is felismerve, Szőnyi énekszövegeiből kiindulva megkísérelhetjük a magyar ütemhangsúlyos verselés szakaszmértékeinek az eddigieknél árnyaltabb, átfogóbb, célszerűbb rendszerezését. A minél gazdagabb választék kedvéért ebbe az áttekintésbe érdemes bevonnunk az *Istennek trombitája* (1791) mellett a *Szentek hegedűje* (1784) formakészletét is. Rendszerezésünk *elvi alapja* és alkalmazott *módszere* más költőkre, más korszakokra, végső soron a teljes magyar költészetre kiterjeszhető.

A szakaszmértékek rendszerezésének alapszempontjai – a vizsgált anyag belső logikája szerint – a következők lehetnek.

1. Az ismétlődő szakaszmérték verssorainak száma

A 8, illetve a 12 sorból álló szakaszmértékek között olyanok is vannak, amelyek szigorúan formális szempontok alapján nem egy, hanem két önálló, azonos szerkezetű strofát alkotnak. (Más szóval: ismétlődő ritmusegységük a *félszakasz*.) Áttekintésünkben ezeket *ikerszakasznak* nevezzük és megkülönböztetjük az azonos számú sorból álló, de *egyedi sorszerkezettel* rendelkező szakaszmértékektől.

2. A strofaépítő verssorok egymáshoz való viszonya

Ebből a szempontból vizsgálva egy adott számú verssorból álló szakaszmérték lehet sorlánc vagy sorkapcsolat. A sorlánc kizárólag *azonos szótagszámú* sorokat tartalmaz (például: 10aabbb), a sorkapcsolat viszont legalább két *eltérő szótagszámú* sortípusból szerveződik (például: 9aab8cc9b). A szakaszmértéket alkotó sorkapcsolat lehet *egyszerű* (szerkezetileg tovább nem tagolható) vagy *összetett sorkapcsolat* (két vagy több egyszerű sorkapcsolatból, ismétlődő szerkezeti mozzanatokkal). Például: egyszerű sorkapcsolat: 8a6ax; összetett sorkapcsolat: 9a8bb9a, 6aa7b6cc7b, 8aa9b8cc9b8dd.

3. A verssorok közötti kapcsolatrendszer: a sorszerkezet jellege

A *sortlánc* sorszerkezete értelemszerűen eleve adott (egyetlen sortípus ismétlődése), a *sorkapcsolatok* azonban igen sokfélék lehetnek. Vizsgált anyagunk ebből a szempontból feltűnően gazdag. Az előforduló változatok:

a) egyszerű sorkapcsolat zárósorral

Azonos sortípusok kapcsolatához még egy, az előzőektől eltérő zárósor csatlakozik. Például: 10aa11a.

b) egyszerű sorkapcsolat záró sorpárral

Azonos sortípusok kapcsolatához két azonos típusú, de az előzőektől eltérő sor csatlakozik. Például: 9a8aa, 10aabb11cc.

c) egyszerű sorkapcsolat nyitó sorpárral

A szakaszmértéket két egymáshoz kapcsolódó, azonos típusú sor nyitja, ezeket pedig ugyancsak azonos típusú, de tőlük eltérő sorok láncszerű sorozata követi. Például: 9aa8bbcc.

d) összetett sorkapcsolat kétfonatú sorszerkezettel

A szakaszmérték páros számú sorból épül, szerkezetileg két azonos terjedelmű és azonos felépítésű, de önmagában nem zárt szerkezetű részre tagolódik, más szóval: két párhuzamos szerkezetű egyszerű sorkapcsolatból, „periódusból” áll, amelyek egymást feltételezik, csak együtt alkotnak ismétlődő szakaszmértéket. (Ez utóbbi mozzanatban különbözik a kétfonatú sorszerkezet az *ikerszakasztól*.)¹⁹

Például: 11a10b11a10b, 8a4a7b8c4c7b.

¹⁹ A *sor* és a *szak* közötti szerkezeti egységet Négyesy László nyomán a magyar verstani szakirodalom is *periódus*nak szokta nevezni. (NÉGYESY László, *A magyar vers*. A cisterci rend egri kath. főgymnasiumának Értesítője az 1886–87. iskolai évről. Eger, 1887. 85–86.) Nem egyértelmű azonban, hogy a *periódus* csak ismétlődő „félszakot” jelenthet-e vagy más, ismétlődő szerkezetű sorkapcsolatot is. A *kétfonatú* szerkezet mindenestre két azonos felépítésű, de önmagában nem lezárt egyszerű sorkapcsolatból áll, függetlenül attól, hogy kitölti-e a teljes szakaszmértéket.

e) összetett sorkapcsolat tükrös sorszerkezettel

A szakaszmérték páros számú sorból épül, szerkezetileg két azonos terjedelmű, önmagában nem zárt szerkezetű részre tagolódik, mintegy „feleződik” oly módon, hogy egy képzeletbeli középtengelyhez viszonyítva a két félszakasz egymásnak szerkezeti tükörképe. (A középvonaltól mindkét irányban azonos sorrendben követik egymást a megfelelő sortípusok.)

Például: 10a11bb10a, 11aa10bb11cc.

f) összetett sorkapcsolat felemás sorszerkezettel

A szakaszmérték vagy nem azonos terjedelmű részekre tagolódik (tehát nem feleződik) vagy ha a két – valamilyen szempontból elkülöníthető – szerkezeti egység mégis azonos terjedelmű, akkor sorszerkezetük nem azonos, nem is tükrös felépítésű, hanem mindkét félszakasz sortípusai más-más sorrendben, egyedi módon kapcsolódnak egymáshoz.

Például: 5aa6b11b, 5a6b5acc6b, 6aabccbdd7e6ff7e, 7aa6b7cc8b, 9aa8b9a8b, 11aa10bb, 12aa10a4b6b12b.

g) összetett sorkapcsolat háromfonatú sorszerkezettel

A szakaszmérték három azonos terjedelmű és azonos felépítésű, de önmagában nem zárt szerkezetű részre tagolódik, más szóval: három párhuzamos szerkezetű egyszerű sorkapcsolatból, „periódusból” áll, amelyek egymást feltételezik, csak együtt alkotnak ismétlődő szakaszmértéket.

Például: 10a8a10b8b10c8c, 11a10b11a10b11c10c.

h) összetett sorkapcsolat kétfonatú alapszerkezettel és záró sorpárral

A szakaszmérték zömét egy kétfonatú alapszerkezetű (l. a d) pontban!) sorkapcsolat alkotja, ehhez kapcsolódik egy tőle szerkezetileg elkülönülő, azonos sortípusokból álló záró sorpár (l. a b) pontban!).

Például: 7a8b7a8b7cc, 8aa9b8cc9b8dd.

i) összetett sorkapcsolat kétfonatú alapszerkezettel és nyitó sorpárral

A szakaszmérték zömét egy kétfonatú alapszerkezetű (l. a d) pontban!) sorkapcsolat alkotja, ezt előzi meg egy tőle szerkezetileg elkülönülő, azonos sortípusokból álló nyitó sorpár (l. a c) pontban!).

Például: 8aa9b8c9b8c.

j) összetett sorkapcsolat kétfonatú alapszerkezettel és záró sorkapcsolattal

A szakaszmérték zömét egy kétfonatú alapszerkezetű (l. a d) pontban!) sorkapcsolat alkotja, ehhez kapcsolódik egy tőle szerkezetileg elkülönülő, különböző sortípusokból álló záró sorkapcsolat.

Például: 8aa7b8cc7b4(2dd)12(4ee4)f8f.

k) összetett sorkapcsolat tükrös alapszerkezettel és zárósorral

A szakaszmérték páratlan számú sorból épül: zömét egy páros számú sorból álló, tükrös alapszerkezetű (l. az e) pontban!) sorkapcsolat alkotja, ehhez kapcsolódik egy tőle szerkezetileg elkülönülő zárósor (l. az a) pontban!).

Például: 9a8bb9a5a.

l) összetett sorkapcsolat tükrös alapszerkezettel és záró sorpárral

A szakaszmérték páros számú sorból épül: zömét egy páros számú sorból álló, tükrös alapszerkezetű (l. az e) pontban!) sorkapcsolat alkotja, ehhez kapcsolódik

egy tőle szerkezetileg elkülönülő, azonos sortípusokból álló záró sorpár (l. a b) pontban!).

Például: 8a7bb8a6cc, 9a6bb9a7cc.

m) összetett sorkapcsolat tükrös alapszerkezettel és nyitó sorpárral

A szakaszmérték zömét egy tükrös alapszerkezetű (l. az e) pontban!) sorkapcsolat alkotja, ezt előzi meg egy tőle szerkezetileg elkülönülő, azonos sortípusokból álló nyitó sorpár (l. a c) pontban!).

Például: 11aa8b10b10c8c.

n) összetett sorkapcsolat felemás alapszerkezettel és záró sorral

A szakaszmérték zömét egy felemás alapszerkezetű (l. az f) pontban!) sorkapcsolat alkotja, ehhez kapcsolódik egy tőle szerkezetileg elkülönülő záró sor (l. az a) pontban!).

Például: 7a6b7a6b7cc6x, 9a8b9aa8b6b.

o) ikerszakasz kétfonató alapszerkezettel

Két önálló, zárt szerkezeti egységet alkotó, azonos felépítésű, kétfonató alapszerkezetű (l. a d) pontban!) *félszakasz* kapcsolódása.

Például: 7a6b7a6b|7c6d7c6d, 8aa7b8cc7b|8dd7e8ff7e.

p) ikerszakasz tükrös alapszerkezettel

Két önálló, zárt szerkezeti egységet alkotó, azonos felépítésű, tükrös alapszerkezetű (l. az e) pontban!) *félszakasz* kapcsolódása.

Például: 6a8bb6a|6c8dd6c.

r) ikerszakasz felemás alapszerkezettel

Két önálló, zárt szerkezeti egységet alkotó, azonos felépítésű, felemás alapszerkezetű (l. az f) pontban!) *félszakasz* kapcsolódása.

Például: 10aa11bb|10cc11dd.

4. A határjelző egybecsengések kapcsolatrendszer: a szakaszmérték rímszerkezete

A magyar ütemhangsúlyos versrendszerben a szakaszmértékek sorszerkezetének elvileg ugyan nem szükségszerű, de a költői gyakorlatban csaknem elmaradhatatlan kísérőjelensége a sorvégeknek (ritkábban egyes sorrészek végének) rímes egybecsengése. Rendszerezésünk negyedik alapszempontja a sorszerkezetben felismerhető *rímszerkezet*, a hívó- és a válaszírmek ismétlődő sorrendje és eloszlása. A rímes hangmegfeleléseket a metrikai hagyománynak megfelelően, a sorok szótagszámát jelző számértékek mellett *betűjelekkel* rögzíthetjük. (Az egymással közvetlenül szomszédos, azonos sortípusok szótagszámát a képletben nem ismétlem.)

Táblázatomban a rímszerkezetek *megnevezése* is hagyományos (*csoportrím*, *páros rím*, *keresztrím*, *félrím*, *ölelkező rím*, *visszatérő rím*, *ráütő rím*, *belső rím*, *vaksor stb.*). Egyetlen új megnevezést ajánlok: a szakirodalomban helyenként felbukkanó *farkos rím*²⁰ helyett *emeletes rím*nek nevezem azt a szerkezetet, melyben két párhuzamos felépítésű, de önmagában nem zárt szerkezetű sorkapcsolat *záró sorai* rímeknek egymással, mintegy azonos kiterjedésű *szintekre* („emeletekre”) tagolva

²⁰ L. például SZEPES Erika-SZERDAHELYI István, *Verstan*. Bp., Gondolat, 1981. 95. (Feltehetően a német *Schweifreim* tükörfordításaként.)

a szakaszmértéket. Például: 9aabccb, 8a4a7b8c4c7b, 9aab8cc9b, 11aa10b11cc10b, 6aabccbdd7e6ff7e. Ez a jellegzetes (többnyire sorlánchoz vagy kétfonatú alapszerkezetekhez társuló) rímszerkezet a középkori latin himnuszoktól kezdve (például *Stabat mater dolorosa*)²¹ végigvonul az európai (és benne a magyar) költészet történetén, szerepet játszik a *Balassi-strófa* kialakulásában is.

A fentiek alapján Szőnyi Benjámín két énekgyűjteményének formakészletét így foglalhatjuk a különféle történeti és összehasonlító vizsgálatokhoz alapul szolgáló rendszerbe:

A Szentek hegedűje 1784-es kiadásának szakaszmértékei

3 soros szakaszok

hármás sorlanc

csoportrímmel: 8aaa
11aaa
16aaa

hármás (egyszerű) sorkapcsolat
zárósorral

csoportrímmel: 10aa11a
13aa19a

záró sorpárral

csoportrímmel: 9a8aa
páros rímmel és vaksorral: 8a6ax

4 soros szakaszok

négyes sorlanc

csoportrímmel: 8aaaa
11aaaa
12aaaa
páros rímmel: 8aabb
10aabb

négyes (összetett) sorkapcsolat
kétfonatú sorszerkezettel

csoportrímmel: 10a11a10a11a
keresztrímmel: 9a8b9a8b
11a10b11a10b
félrímmel és belső rímmel: 8(4aa)7b8(4cc)7b

tükrös sorszerkezettel

keresztrímmel: 10a11b11a10b
ölelkező rímmel: 9a8bb9a
10a11bb10a

felemás sorszerkezettel

csoportrímmel: 11aa8a11a
11aa9a10a
páros rímmel: 5aa6b11b
8aa9bb

keresztrímmel: 11aa10bb
5ab6a11b

²¹ PAPP Géza, *A XVII. század énekelt dallamai. RMDT II. Bp., Akadémiai Kiadó, 1970. 17a-b.*

5 soros szakaszok

ötös sorlánc

páros és visszatérő rímmel: 8aabba
kereszt-rímmel: 6ababa
ölelkező és visszatérő rímmel: 8abbab

ötös (összetett) sorkapcsolat

felemás sorszerkezettel

páros és ráütő rímmel: 14aa9bbb
visszatérő rímmel: 8a9b8aa9b
9aa8b9a8b
10aa11b10a11b

tükrös alapszerkezettel és záróssorral

ölelkező és ráütő rímmel: 9a8bb9a5a

6 soros szakaszok

hatos sorlánc

páros rímmel 8aabbcc
11aabbcc
emeletes rímmel 9aabccb
ölelkező és páros rímmel 7abbacc

hatos (egyszerű) sorkapcsolat

záró sorpárral (4+2-es sorszerkezettel)

páros rímmel 8aabb9cc
9aabb8cc
10aabb11cc

nyitó sorpárral (2+4-es sorszerkezettel)

páros rímmel 9aa8bbcc

hatos (összetett) sorkapcsolat

kétfonátú (3+3-as) sorszerkezettel

emeletes rímmel 6aa7b6cc7b
8a4a7b8c4c7b
8aa9b8cc9b
11aa10b11cc10b

tükrös sorszerkezettel

páros rímmel 10aa11bb10cc
11aa10bb11cc

felemás sorszerkezettel

emeletes rímmel 6aa8b7cc8b
7aa6b7cc8b
8a7a6b7cc6b
9aa8bccb
9aab8cc9b

hármás csoportrímmel

visszatérő rímmel 12aa10a4b6b12b

5a6b5acc6b

háromfonátú (2+2+2es) sorszerkezettel

páros rímmel 10a8a10b8b10c8c
10a11a10b11b10c11c
kereszt- és páros rímmel 10a11b10a11b10c11c
11a10b11a10b11c10c

kétfonatú alapszerkezettel és záró sorpárral	
kereszt- és páros rímmel	7a8b7a8b7cc 8a7b8a7bcc 10a11b10a11bcc
nyitó sorpárral és kétfonatú alapszerkezettel	
páros és keresztímmel	8aa9b8c9b8c
tükrös alapszerkezettel és záró sorpárral	
ölelkező és páros rímmel	8a7bb8a6cc 9a6bb9a7cc
nyitó sorpárral és tükrös alapszerkezettel	
páros rímmel	11aa8b10b10c8c
felemás alapszerkezettel és zárósorral	
kereszt- és páros rímmel	9a8b9ab8c6c
visszatérő és ráütő rímmel	9a8b9aa8b6b

7 soros szakasz

hetes (összetett) sorkapcsolat	
felemás alapszerkezettel és zárósorral (4+3-as szerkezet)	
kereszt- és páros rímmel, záró vaksorral	7a6b7a6b7cc6x

8 soros ikerszakaszok (két azonos szerkezetű sorkapcsolattal)

nyolcas sorlánc	
páros rímmel	9aabbj9ccdd
nyolcas (összetett) sorkapcsolat	
kétfonatú alapszerkezettel	
keresztímmel	7a6b7a6b 7c6d7c6d 8a7b8a7b 8c7d8c7d 9a6b9a6b 9c6d9c6d 9a8b9a8b 9c8d9c8d
tükrös alapszerkezettel	
ölelkező rímmel	6a8bb6a 6c8dd6c 7a6bb7a 7c6dd7c
felemás alapszerkezettel	
páros rímmel	8aa7bb 8cc7dd 10aa11bb 10cc11dd 11aa10bb 11cc10dd

8 soros szakaszok (egyedi sorszerkezettel)

nyolcas (összetett) sorkapcsolat	
tükrös sorszerkezettel	
keresztímmel	7a6b7a6bc7d6c7d 8a7b8a7bc8d7c8d 7a6b7a6bc7d6d7c
kereszt- és ölelkező rímmel	7a6b7a6bc7d6d7c
felemás sorszerkezettel	
páros rímmel	7aabb8ccdd 8aa7bb8ccdd 8aa9bb8ccdd 10aabb11ccdd
páros és ölelkező rímmel	7aabb8c7dd8c
kereszt- és páros rímmel	8a7b8a7bcc8dd
kereszt- és ölelkező rímmel	11a10b11a10bccddc

ölelkező rímmel	8a9bb8a9c8dd9c
ölelkező és keresztímmel	10a11bb10ac11d10c11d
kétfonatú alapszerkezettel és záró sorpárral	
emeletes és páros rímmel	6aa5b6cc5b8dd
	8aa9b8cc9b8dd

9 soros szakasz (egyedi sorszerkezettel)

kilences (összetett) sorkapcsolat	
kétfonatú alapszerkezettel és záró sorkapcsolattal	
emeletes és páros rímmel,	
belső rímekkel	8aa7b8cc7b4(2dd)12(4ee4)f8f

12 soros ikerszakasz (két azonos szerkezetű sorkapcsolattal)

tizenkettes (összetett) sorkapcsolat	
kétfonatú alapszerkezettel	
emeletes rímmel	8aa7b8cc7b18dd7e8ff7e

12 soros szakasz (egyedi sorszerkezettel)

tizenkettes (összetett) sorkapcsolat	
felemás sorszerkezettel	
emeletes rímmel	6aabccbdd7e6ff7e

A jelen dolgozatban közelebbről vizsgált kötet (*Istennek trombitája, 1791*) a *Szentelek hegedűjében* felsorakoztatott formaváltozatok közül csak néhányat alkalmaz. A fentebb idézett szövegpéldák azonosíthatósága céljából itt megnevezem az illető szakaszmértékhez tartozó dallammintát (*dőlt betűvel*), valamint megadom az előforduló alkalmazások kezdősorát és az ének sorszámát (zárójelben, római számmal).

Az Istennek trombitája 1791-es kiadásában alkalmazott szakaszmértékek típusai

4 soros szakaszok

négyes sorlánc		
csoportrímmel:	12aaaa	
<i>Szomorú az halál a' gyarló embernek</i>		(DH, 132.)
v. <i>Semmit ne bánkodjál Kristus Szent Serege</i>		(DÉ, 325.)
<i>A' szomorú halál sokszor szívem' álla</i>		(XVII.)
négyes (összetett) sorkapcsolat		
felemás sorszerkezettel		
páros rímmel:	11aa10bb	
<i>'Sólt. 8. Oh Felséges Ur mi kegyes Istenünk</i>		
v. <i>„Nyóltz nyóltz soronként 'Sólt. 144. vagy 'Sólt. 32.”</i>		
<i>Oh melly drága e' kegyelem ideje!</i>		(IV.)
<i>Térek már kegyelem állapottyára</i>		(V.)
<i>Emelkedj Lelkem! repűly sebességgel</i>		(VI.)
<i>Lásd ember előbbi veszet' sorsodat</i>		(VII.)
<i>Hald meg-már millyen emberré kell lenned</i>		(VIII.)
<i>Betegséggel embert Isten látogat</i>		(XVI.)

6 soros szakaszok

- hatos (egyszerű) sorkapcsolat
záró sorpárral (4+2-es sorszerkezettel)
páros rímekkel 10aabb11cc
'Sólt. 50. Az erős Isten Uraknak Úra
E' földön tűz, és Víz közöt' lakunk (I.)
Óh idő, óh örökké-valóság! (XVIII.)
- hatos (összetett) sorkapcsolat
kétfonatóú (3+3-as) sorszerkezettel
emeletes rímekkel 8a4a7b8c4c7b
'Sólt. 38. Haragodnak nagy vóltában
Az én időm mint a' szép nyár (XI.)
- hatos (összetett) sorkapcsolat
kétfonatóú (3+3-as) sorszerkezettel
emeletes rímekkel 11aa10b11cc10b
'Sólt. 103. Áldjad Lelkem! Úradat [Istenedet]
Oh Mennynek és Földnek leg-főbb Királyja! (XXI.)
- hatos (összetett) sorkapcsolat
tükrös sorszerkezettel
páros rímekkel 11aa10bb11cc
'Sólt. 137. Hogy a' Babilóni vizeknél álltünk
El-menvén a' Jók az örök életre (II.)
Éneklek a' Nagy Isten' nagy tsudáját (X.)
- hatos (összetett) sorkapcsolat
felemás sorszerkezettel
emeletes rímekkel 9aab8cc9b
'Sólt. 55. Halgasd-meg Uram! könyörgésem
Kettőn van szorongattatásom (XV.)
- hatos (összetett) sorkapcsolat
felemás sorszerkezettel
hármás csoportrímekkel 12aa10a4b6b12b
Hartz ember' élete tellyes életében (DH,180)
Mint kergetett madár, vigyázok szüntelen (XIX.)

8 soros ikerszakaszok (két azonos szerkezetű sorkapcsolattal)

- nyolcas (összetett) sorkapcsolat
felemás alapszerkezettel
páros rímekkel 11aa10bb|11cc10dd
'Sólt. 144. Áldott az Úr, ki kezemet tanítja
" vagy „Négy rendenként a' 8dik 'Sóltár Nótájára."
Óh örökké való bóldogtalanság! (III.)

8 soros szakaszok (egyedi sorszerkezettel)

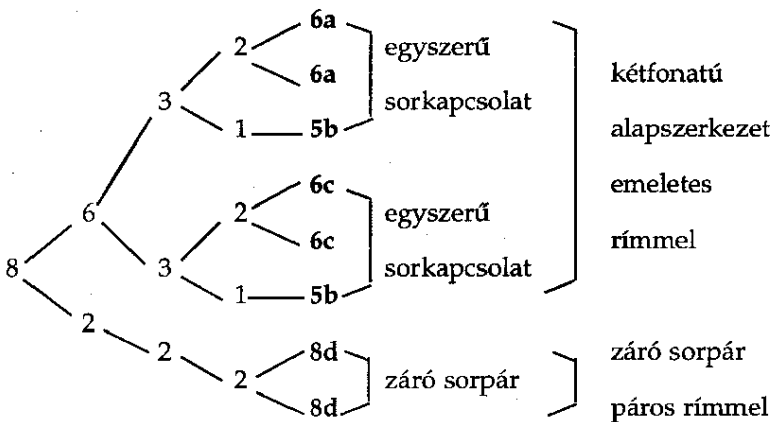
- nyolcas (összetett) sorkapcsolat
felemás sorszerkezettel
kereszt- és páros rímekkel 8a7b8a7bcc8dd
'Sólt. 42. Mint a' szép híves patakra
Óh Nagy Isten mind ezekben (IX.)
Jésus, én meghóltt életem (XX.)

- nyolcas (összetett) sorkapcsolat
 kétfonátú alapszerkezettel és záró sorpárral
 emeletes és páros rímmel 6aa5b6cc5b8dd
E' világ miólta, MG 1743, 172. l.
 Egy reménység táplál; (XIII.)
 Meg-bízott Jésumom! (XIV.)
- nyolcas (összetett) sorkapcsolat
 kétfonátú alapszerkezettel és záró sorpárral
 emeletes és páros rímmel 8aa9b8cc9b8dd
 'Sólt. 84. Óh Seregeknek Istene!
 Itt tsak vándorlás életem (XII.)

Az a módszer és fogalomkészlet, amelyet itt Szőnyi Benjámín énekköltészetével kapcsolatban alkalmaztunk, hozzásegíthet az ütemhangsúlyos szakaszmértékek jellegét, ritmikai arculatát kialakító belső vonzásrendszer („kohéziós rendszer”) természetének feltárásához. Bármely szakaszmérték (vagy kötött szerkezetű sorkapcsolat) felépítését, sorszerkezetének jellegét oly módon állapíthatjuk meg, hogy a benne előforduló sortípusok szorosabb összetartozása, az egyszerű sorkapcsolatok egymásutánja vagy ismétlődési rendje, végül és különösképpen pedig a rímelő sorvégek kölcsönös megfeleléseiben mutatkozó rendezettség alapján a szakaszmérték sorait fokozatosan egyre kisebb és kisebb szerkezeti egységekre tagoljuk, megfigyelve és megnevezve (vagy ábrázolva, képletben kifejezve) a közöttük felismerhető szerkezeti viszonyok természetét. Ez sohasem pusztán mechanikusan alkalmazható logikai lépéseket jelent, hanem a természetes vers- és ritmusérzékünkben, verstani és verstörténeti ismereteinkben adott tényezők szabad, alkotó jellegű társítását. Egy lehetséges példa a jelen dolgozatban vizsgált formakészletből: az *Istennek trombitája* című énekyűjtemény (XIII.) és (XIV.) számú darabjában alkalmazott szakaszmérték elemzése (az idézett szövegpéldákat l. fentebb!).

Dallamminta: *E' világ miólta (Maróthi György, 1743, 172.)*
 Kezdősorok: Egy reménység táplál (XIII.)
 Meg-bízott Jésumom (XIV.)

A 8 soros szakaszmérték felépítése:

MESURES STROPHIQUES DANS LA TROMPETTE DE DIEU, CANTIONNAIRE
ÉDITÉ PAR BENJÁMIN SZÓNYI EN 1791

Mesures strophiques au rythme traditionnel syllabotonique dans le courant des
tendances rénovatrices de la versification hongroise

Jusqu'à la fin du 17e siècle les rythmes traditionnels syllabotoniques passaient pour la forme dominante des textes poétiques hongrois en vers chantés. Dans son *Psautier Hongrois (Psalterium Ungaricum, 1607)* le fameux poète et traducteur protestant Albert Szenci Molnár avait adapté ses textes aux « airs de France », c'est-à-dire aux exigences des formes strophiques et syllabiques du *Psautier calviniste de Genève (1562)*. Pendant les siècles suivants les auteurs de cantiques protestants ne faisaient que l'imiter. C'était aussi le cas de Benjámín Szónyi (1717-1794), archidiacre de l'Église Réformée, qui a publié plusieurs livres de cantiques aux textes composés par lui-même en vers traditionnels hongrois mais en mesures strophiques suivants rigoureusement les modèles du psautier huguenot.

L'activité ecclésiastique et poétique de Szónyi se déroulait justement à l'époque des tendances rénovatrices de la littérature hongroise y compris la réforme du système de la versification. Au temps où les hommes de lettre de son pays faisaient des efforts pour implanter dans l'expression poétique hongroise des systèmes quantitatifs d'origine classique et étrangère, lui, il cultivait les rythmes traditionnels syllabotoniques. Et quand même, on aurait tort de le prendre pour un conservateur démodé. L'analyse systématique des mesures très variées de ses cantionnaires (surtout la *Trompette de Dieu*, contenant tout un cycle de textes méditatifs écrits en vers chantés, traitant les sujets de la mort et de l'éternité) peut démontrer son talent de versificateur et révéler l'importance de son oeuvre de chansonnier dans le progrès et même dans le renouvellement de la versification hongroise. Depuis le *Psalterium* de Szenci Molnár jusqu'à l'oeuvre poétique du génie moderne du 20e siècle, Endre Ady (élevé lui aussi dans la tradition culturelle calviniste) personne ne produisait une variété aussi multiple des mesures strophiques que l'auteur du *Violon des Saints (Szentek hegedűje, 1784)* et de la *Trompette de Dieu (Istennek trombitája, 1791)*.